

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/87178>

Please be advised that this information was generated on 2019-06-24 and may be subject to change.

Over taal en verandering

AFSCHEIDSREDE DOOR KEES VERSTEEGH

Radboud Universiteit Nijmegen

AFSCHEIDSREDE
KEES VERSTEEGH

Hoe praten wij tegen mensen die onze taal niet of nauwelijks spreken? Dat is het thema van de afscheidsrede van Kees Versteegh. In de literatuur, maar ook in stripverhalen en op het toneel, wordt vaak een karikatuur gegeven van de manier waarop vreemdelingen Nederlands praten. Zij zeggen dan dingen als 'ik niet

begrijpen' of 'mij zijn sterke indiaan'. In feite geeft deze karikatuur vooral weer hoe wij denken dat vreemdelingen praten. Het is goed mogelijk dat wij zelf op zo'n manier gaan spreken als wij te maken krijgen met iemand die geen Nederlands kent. Als dat zo is, gaan vreemden misschien wel zo praten omdat zij dat van ons geleerd hebben! Om een beter beeld te krijgen van onze eigen 'vreemdelingentaal', bekijk ik hoe Arabieren tegen vreemden praten. Deze vergelijking laat zien wat er werkelijk aan de hand is als sprekers van verschillende talen elkaar ontmoeten.

Kees Versteegh (1947) studeerde Klassieke en Semitische talen en behaalde in 1977 zijn doctorsgraad aan de Radboud Universiteit Nijmegen, waar hij tot 1987 werkte aan de afdeling Talen en Culturen van het Midden-Oosten. Van 1987 tot 1989 was hij directeur van het Nederlands Instituut te Cairo. In 1989 werd hij benoemd tot hoogleraar Arabisch en Islam aan de Radboud Universiteit. Versteeghs onderwijs richtte zich vooral op de taalverwerving van het Arabisch en de Arabische taalkunde; zijn onderzoeksterrein is de historische taalkunde, de geschiedenis van de linguïstiek, met name de Arabische grammatica, en de vroege Qur'an exegese. In zijn onderzoek richt hij zich vooral op processen van taalverandering en op taalcontact.

OVER TAAL EN VERANDERING

Over taal en verandering

Rede uitgesproken bij het afscheid als hoogleraar Talen en culturen van het Midden-Oosten en de leer en instellingen van de Islam aan de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen op maandag 30 mei 2011

door Kees Versteegh

Vormgeving en opmaak: Nies en Partners bno, Nijmegen
Fotografie omslag: Bert Beelen
Drukwerk: Van Eck & Oosterink

ISBN 978-90-9026164-5

© Kees Versteegh, Nijmegen, 2011

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt middels druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

Mijnheer de rector, dames en heren!

In mijn inaugurele rede *Over taal en verandering* in 1990 heb ik mij beziggehouden met de vraag wat taalverandering is. Ik vroeg mij toen af waarom men er eigenlijk altijd van uitgaat dat talen veranderen. Mijn conclusie was dat dit te maken heeft met het feit dat men geneigd is talen als organismes te zien, die op natuurlijke wijze veranderen. Als wij die metafoer loslaten, wordt dat uitgangspunt een stuk minder vanzelfsprekend. Kinderen spreken uiteindelijk net zo als hun ouders, dus in principe zou er geen enkele verandering hoeven op te treden. Eigenlijk kwam mijn betoog er op neer dat talen, omdat zij niet bestaan, ook niet kunnen veranderen – althans dat was de manier waarop *de Volkskrant* de volgende dag mijn rede samenvatte, en ik kon mij daar wel in vinden.

Ondanks het niet bestaan van talen, worden wij in ons dagelijks leven wel degelijk geconfronteerd met mensen die claimen verschillende talen te spreken. Op internet zijn uitzonderlijke gevallen te vinden van ‘polyglotten’, die wel tweeëndertig of zeventenveertig talen beweren te spreken. Op bescheidener schaal bestaat in grote delen van de wereld meertaligheid als normaal onderdeel van het dagelijks leven. In Ghana, bijvoorbeeld, constateert Kropp Dakubu (1997:80-81) dat individuen van sommige groepen gemiddeld zo’n zes talen spreken. In de praktijk komt die claim van meertaligheid er waarschijnlijk op neer dat zij in staat zijn met mensen van verschillende groepen te communiceren over zaken die hun directe levensonderhoud betreffen. In zijn recente dissertatie over het gebruik van het oude Toearegschrift Tifinagh geeft Ramada Elghamis (2011:215-220) hiervan een mooi voorbeeld. De Toeareg in Niger gebruiken dit schrift onder meer om lijstjes aan te leggen van woorden en uitdrukkingen in het Hausa, het Songhay en het Arabisch. Een vreemde taal leren, betekent voor hen dat zij die lijstjes uit hun hoofd leren, zodat zij op de markt met sprekers van die talen kunnen communiceren.

Alle communicatie begint met de keuze van het medium. Als de gesprekspartners verschillende manieren van spreken hebben, moeten zij het erover eens worden welke manier zij zullen kiezen. Gedeeltelijk hangt die keuze af van machtsverhoudingen. De alomtegenwoordigheid van het Engels in de moderne wereld staat in verband met de globalisering en met de economische macht van de Verenigde Staten (Crystal 2003). Toch is macht niet altijd de belangrijkste factor. In zijn studie over de contacten van Europeanen met China vanaf het begin van de zestiende eeuw laat Bolton (2003) zien dat de eerste Portugese handelaars probeerden Chinees te leren in plaats van hun eigen taal op te dringen. Dat was eigenlijk vanzelfsprekend, want zij waren het die op bezoek kwamen en daarbij geldt de regel dat je je aanpast aan degenen die je bezoekt. Bolton merkt op (2003:132) dat de Engelsen vergeleken met de Portugezen gehandicapt waren door hun gebrek aan kennis van het Chinees; daardoor waren zij afhankelijk van de Portugezen, die wel beschikten over genoeg expertise. Zonder kennis van de inheemse manier van praten was het dus niet zo makkelijk handelscontacten te leggen, of in het

geval van missionarissen, mensen te bekeren. Het algemene principe is dus dat de gast zich aanpast aan de gastheer, en de verkoper aan de koper (zie Kropp Dakubu 1997: 166-167 voor de toepassing van dit principe in West-Afrika).

Wij verwachten van bezoekers dat zij zich onze manier van spreken eigen maken, maar van onze kant doen wij ons best hun een zo eenvoudig mogelijk model te geven. In sommige gebieden bestaan er speciale codes voor contacten met vreemdelingen. In 1875 werden twee Italiaanse schipbreukelingen gered door plaatselijke Aborigines bij de North West Cape in West-Australië. Uit hun reisverslag, dat later gepubliceerd werd in het Italiaans onder de titel *Il naufragio del Stefano* (<http://www.istrianet.org/istria/navigation/sea/merchant/stefano/index-ita.htm>), blijkt dat zij van hun redders allerlei woorden en uitdrukkingen leerden. Dench (1998) heeft vastgesteld dat die waarschijnlijk afkomstig waren uit een vereenvoudigde versie van een taal die driehonderd kilometer verder gesproken werd, het Ngarluma, maar die overal langs de kust gebruikt werd voor contacten met vreemdelingen. Ook elders in de wereld komen zulke codes voor, zoals de verschillende jargons die in Noord-Amerika in gebruik waren (zie Drechsel 1997 voor het Mobilian Jargon). In feite is het gebruik van Engels als algemene verkeers-taal, waarover Margot van Mulken in haar inaugurele rede in 2010 sprak, een modern voorbeeld van een aparte code voor vreemdelingen.

In de meeste gevallen komen *native speakers* de vreemdeling tegemoet door hun eigen manier van spreken aan te passen in plaats van hun toevlucht te nemen tot een speciale taal. Dit proces wordt in de literatuur 'accommodatie' genoemd, en het is een normaal onderdeel van elke vorm van communicatie. Omdat niemand op dezelfde manier praat, moeten wij ons altijd aanpassen aan de manier waarop een ander praat. Normaliter, wanneer iemand tot onze eigen groep behoort, kost dat niet zoveel moeite. Het wordt al wat moeilijker als we moeten communiceren met kleine kinderen of huisdieren, maar als onze gesprekspartner tot een geheel andere groep behoort, moeten wij heel veel moeite doen.

Het register dat wij gebruiken om tegen vreemden te spreken wordt wel *foreigner talk* genoemd, een wat verwarrende term die eerder lijkt te slaan op de taal van de vreemdelingen dan op de taal die wij zelf in onze contacten met hen gebruiken. Misschien is het daarom beter te spreken van *foreigner-directed talk*. De vreemdeling die met ons in contact komt, neemt onze aangepaste manier van praten over, maar brengt daar zelf ook weer aanpassingen in aan. In situaties waarin er geen formeel onderwijs is, leert die vreemdeling een gereduceerde vorm van de taal, die aan minimale eisen van verstaanbaarheid voldoet. Dit proces van aanpassing wordt *pidginisering* genoemd, en wanneer die manier van spreken een vaste vorm krijgt die door meer mensen gebruikt wordt, spreekt men van een *pidgin*.

Het onderzoek naar *foreigner-directed talk* is meer dan alleen een curiositeit. Gedurende de hele geschiedenis van de mensheid zijn kleine groepen mensen, ieder met een andere manier van spreken, met elkaar in contact gekomen. Nog tegenwoordig is het zo

dat 57 procent van alle talen gesproken wordt door minder dan 10.000 mensen, en 82 procent zelfs door minder dan 100.000 mensen (bron: *Ethnologue*). In de vroegste periode van de mensheid moet dat percentage nog veel hoger geweest zijn, en mensen waren er dus ook aan gewend met anderstalige vreemdelingen te spreken. Bickerton (1990:130-163; 2009) gaat er zelfs van uit dat er zoiets geweest is als een *protolanguage*, waarin alle communicatie op deze elementaire manier plaatsvond. Volgens hem kan het onderzoek naar *foreigner-directed talk* ons iets vertellen over de manier waarop menselijke communicatie begonnen is.

Mensen die anders praten dan wij zijn altijd een bron van fascinatie geweest. Literaire teksten bevatten talloze verwijzingen naar vreemdelingen en hun vreemde manier van spreken. In Aristophanes' *Thesmophoriazusae* treedt er een Scythische vreemdeling op die heel vreemd Grieks praat (Willi 2003:198-225, en zie Adams 2003:97-100), zoals in (1)

- (1) *kōmo*   *tis*   *anegeiri*   *moi*
 optocht   een   wekken [inf.?]   mij [dat.]
 'Een groep feestgangers heeft mij gewekt' (*Thesm.* 1176; Willi 2003:208)

Ook de Romeinen moeten dergelijke stereotiepen over de taal van vreemdelingen hebben gehad, maar in de literatuur is daar weinig over te vinden (Adams 2003:105). In Plautus' komedie *Miles gloriosus* speelt de slavin Philocomasium het klaar zich uit te geven voor haar imaginaire tweelingzus door 'buitenlands' te praten. Waarschijnlijk bereikte zij dat effect vooral door op het toneel met een Grieks accent te praten, want de zinnen die zij gebruikt zien er niet heel afwijkend uit, zoals in (2).

- (2) *quis*   *tu*   *homo*   *es*
 wie?   jij   man   jij.bent
 'Wie ben jij?' (*Miles* 425)

In de Europese literatuur van de zestiende/zeventiende eeuw wordt de weergave van de taal van vreemdelingen tot een vaste stereotype. Zo treedt er in Pedro de Calderóns *El jardín de Falerina* (1677) een Moorse vreemdeling op, die zinnen gebruikt als (3).

- (3) *ala saber donde estar*   *tu*
 'God weten waar jij zijn' (Lipski 2005; zie ook Lipski 2002)

Ook in het Nederlands komen dergelijke stereotiepen van vreemdelingen voor, niet alleen in de officiële literatuur, maar vooral ook in populaire verhalen en stripboeken. De Werkgroep Taal Buitenlandse Werknemers (1978) noemt bijvoorbeeld de Nederlandse vertalingen van *Robinson Crusoe* en de stripverhalen van *Kuifje in Kongo* en *Kuifje en het*

zwarte goud. De bedoeling van zulke teksten is weer te geven hoe vreemdelingen Nederlands praten, maar indirect laten zij zien hoe wij denken dat wij het best met vreemdelingen kunnen praten. Men spreekt in dit verband wel van *secondary foreigner talk*. Doordat wij met zulke voorbeelden opgroeien, is zo'n manier van praten een deel van onze intuïtie geworden. Wij vinden het dan ook heel normaal als Klukkluk tegen Pipodingen zegt als (4), ook al zou een vreemdeling zulke dingen waarschijnlijk nooit zeggen.

(4) *Mijn pa leggen mij eerst uit de regels van de jacht*

Op grond van die intuïtie passen wij onze eigen manier van spreken aan, iets waartoe elke *native speaker* in staat is. Het niet eenvoudig erachter te komen hoe wij dat precies doen. Charles Ferguson (1981) vertelt hoe hij zijn studenten vroeg zinnen in *foreigner talk* om te zetten, maar het resultaat was niet erg bevredigend (een soortgelijke enquête werd ook uitgevoerd door de Werkgroep Taal Buitenlandse Werknemers in 1978). Ik heb zelf elk jaar mijn studenten gevraagd hoe je op het postkantoor tegen iemand die maar een paar woorden Nederlands spreekt zinnen moet zeggen als (5a)

(5a) *Als U hier even tekent, zal het geld morgen aan U uitbetaald worden*

In de praktijk bleek het heel lastig studenten zover te krijgen dat zij zich helemaal in de situatie inleefden. Zij hadden er grote moeite mee (5a) weer te geven als (5b), omdat zij vonden dat dat denigrerend klonk.

(5b) *jij schrijven naam hier, ik jou geld geven morgen*

Ons gebruik van *foreigner-directed talk* hangt dus af van verschillende factoren. Als wij een Amerikaanse toerist in Amsterdam de weg naar de dichtstbijzijnde coffeeshop willen wijzen, doen wij dat op een andere manier dan wanneer wij een Bosnische schoonmaker instructies geven over het gebruik van schoonmaakmiddelen. Long (1981) onderzocht in hoeverre wij grammaticaal correct spreken tegen vreemdelingen. Als de gesprekspartner de taal nauwelijks beheerst en een lagere status heeft, en als de *native speaker* ervaring heeft met het spreken met vreemdelingen, en als het gesprek plaatsvindt in een natuurlijke context, is de kans op ongrammaticale uitingen veel groter dan wanneer die factoren ontbreken. Zelfs onder die omstandigheden zijn mensen zich ervan bewust dat zo'n ongrammaticale variant denigrerend is ten opzichte van de gesprekspartner (in het Engels spreekt men in dit verband wel van *talking down*). Geen wonder dus dat mijn studenten er niet voor voelden zulke uitdrukkingen te gebruiken. Kennelijk wilden zij niet teveel lijken op de groenteboer uit een sketch van Koot en Bie. Wanneer zijn Turkse klant Mehmet Pamuk tegen hem zinnen gebruikt als (6a),

(6a) *De door U verkochte waren zijn van uitstekende kwaliteit*

reageert hij met (6b)

(6b) *Isse gut hiero! wij weten hoe boerenkool moet doen?*

Ook de ambtenaren in het onderzoek van de Werkgroep Buitenlandse Werknemers (1978; zie ook Snow, Muysken en van Eeden 1981), dat aan het eind van de jaren zeventig in Amsterdam werd uitgevoerd, deden hun best tegen anderstaligen wel eenvoudig, maar toch ‘correct’ te spreken. Het ging bij dat onderzoek onder meer om het Centraal Bureau Herhuisvesting in Amsterdam, waar mensen die Nederlands niet als moedertaal hadden informatie kwamen vragen. Zowel de buitenlanders als de ambtenaren wisten dat zij geobserveerd werden door de onderzoekers, en zoals we al gezien hebben, mensen schromen vaak tegen vreemdelingen al te *foreign* te praten. Uit het onderzoek bleek dat de ambtenaren zich lieten leiden door de taalbeheersing van de vreemdelingen: naarmate die minder Nederlands beheersten, werden de aanpassingen groter.

Gedeeltelijk hangt onze keuze niet alleen af van onze inschatting van de taalbeheersing van de vreemdeling, maar ook van diens linguïstische achtergrond. De Motu, sprekers van een Austronesische taal in Nieuw-Guinea, dreven handel met verschillende andere groepen; daarbij gebruikten zij telkens de taal van de groep met wie zij op dat moment handelden. Wanneer anderen bij hen op bezoek kwamen gebruikten zij een *foreigner talk*-register van hun eigen taal, dat onder de naam Hiri Motu of Police Motu bekend stond (Dutton 1981). Zij deden dat echter in verschillende vormen: tegen sprekers van Austronesische talen gebruikten zij in Hiri Motu een gecompliceerdere vorm van persoonssuffixen dan tegen sprekers van niet-Austronesische talen. Hetzelfde geldt voor de Inuit in Canada die tegen Europese walvisvaarders anders spraken dan tegen sprekers van Amerindische talen (Stefánsson 1909:219; voor Eskimo-pidgins zie ook van der Voort, ter perse).

Een voorbeeld dicht bij huis is dat van de Duitse dienstmeisjes die in het interbellum in Nederland werkten. In haar boek over deze meisjes spreekt Henkes (1995) over allerlei moeilijkheden die zij ondervonden, maar taalproblemen lijken daar niet bij gehoord te hebben: de Nederlandse huisvrouwen hoefden hun manier van spreken nauwelijks aan te passen, omdat de dienstmeisjes al snel Nederlands leerden, vaak van de kinderen in het gezin waar zij werkten (1995:80).

Als eenvoudige aanpassingen niet genoeg zijn, wordt de *foreigner-directed* talk ingrijpender veranderd. Een kenmerk dat vaak genoemd wordt als voorbeeld van die veranderingen is het gebruik van de infinitief in plaats van een vervoegde werkwoordsvorm, althans in het Nederlands en in enkele andere Europese talen. Sinds ik dat gebruik van de infinitief op de Nederlandse televisie uit de mond van Klukkluk hoorde,

heb ik mij afgevraagd waarom wij denken dat vreemdelingen zo praten, en waarom wij zo tegen vreemdelingen praten (als wij dat tenminste doen).

Er wordt vaak van uitgegaan dat het voor vreemdelingen gemakkelijker is als zij in plaats van ingewikkelde werkwoordsvormen de infinitief kunnen gebruiken. Dat idee is al heel oud. In zijn autobiografie *De rebus a se gestis* vertelt Giraldus Cambrensis, die rond 1223 stierf, over een ontmoeting met een monnik die niet zo goed Latijn kende en uitsluitend in infinitieven sprak (I, 90-91 ed. Brewer, Dimock en Warner, London: Longman, 1861-1891).

ego ire Hierosolimam et visitare sepulchrum Domini mei; et quando redire ego ponere me in hoc carcere pro amore Domini mei qui mori pro me 'ik naar Jeruzalem gaan en het graf van mijn Heer bezoeken, en wanneer terugkeren ik mij plaatsen in deze kloostercel uit liefde voor mijn Heer, die voor mij sterven'

De monnik legt dan uit dat het veel gemakkelijker is op deze manier te praten. Soortgelijke voorbeelden zijn te vinden in de documentatie over de *Lingua franca*, de taal die in de Middeleeuwen het algemene communicatiemiddel in het Middellandse Zeegebied was (Dakhlija 2008).

Lipski (2001) gaat ervan uit dat het initiatief voor dit gebruik van de infinitief bij de *native speakers* ligt. Zij praten zo omdat ze denken dat het gemakkelijker is voor hun gesprekspartners, van wie zij op grond van de literaire traditie toch al aannamen dat die zo spraken. De vreemdelingen nemen het dan over, en op die manier komen in de pidginvariëteiten die ontstaan infinitieven als gewone werkwoordsvormen terecht.

Er zijn wel wat problemen met het idee dat wij de infinitief uitkiezen omdat dat de gemakkelijkste vorm zou zijn. Ik noem er drie. In de eerste plaats is de infinitief lang niet altijd de eenvoudigste vorm van het werkwoordssysteem. In de tweede plaats lijken *native speakers* lang niet altijd de infinitief te gebruiken tegen vreemden. Dan kan die infinitief dus ook niet als model gebruikt zijn door de taalleerders. In de derde plaats zijn er talen die helemaal geen infinitief hebben, en de vraag rijst dan hoe men met werkwoorden in het *foreigner talk*-register van die talen omgaat.

Wat het eerste probleem betreft: in veel talen is de infinitief inderdaad een betrekkelijk gemakkelijke vorm, bijvoorbeeld omdat die geen persoonsuitgangen heeft, maar dat geldt zeker niet voor alle talen. Het kan dan ook niet kloppen dat de infinitief in het algemeen de minst gemarkeerde vorm zou zijn, die om die reden geselecteerd wordt als algemene werkwoordsvorm. Er moet dus een andere reden zijn waarom wij die vorm zouden uitkiezen om tegen vreemdelingen te praten, of waarom vreemdelingen deze vorm zouden overnemen als geprefereerde vorm.

Het tweede probleem, het ontbreken van infinitieven in sommige gevallen van *foreigner-directed talk*, heeft te maken met de samenstelling van de dataset waarop de literatuur over dit register gebaseerd is. Veel van het beschikbare materiaal bevat wel simpele, maar weinig ongrammaticale taaluitingen. In het onderzoek van de Werk-

groep Taal Buitenlandse Werknemers werden nauwelijks infinitieven in plaats van persoonsvormen genoteerd. In dit materiaal kwamen wel zinnen voor als (7a), maar nauwelijks zinnen als (7b).

(7a) *heeft u vrouw?*

(7b) **jij naar huis gaan*

Hetzelfde geldt voor het onderzoek van Hinnenkamp (1982) in Duitsland waarbij de interactie tussen Turks- en Duitssprekende werknemers van fabrieken geobserveerd werd. Ook daar gingen de sprekers min of meer als gelijken met elkaar om. In een dergelijke situatie wordt *talking down* als beledigend ervaren. Overigens werden zelfs in zulke interacties tussen collega's soms infinitieven gebruikt, met name als de taalbeheersing van de gesprekspartner niet al te groot was, zoals bijvoorbeeld in (8).

(8) *gestern du immer schnaps trinken, schnaps trinken, ja?* (Hinnenkamp 1982:77)

Een gelijke status is echter een uitzondering in contacten tussen twee partijen met een verschillende taalachtergrond. De prototypische situatie waarin *foreigner talk* gebruikt werd was er één van grote sociale ongelijkheid. In het geval van de Europese slavenhandel bestond de voornaamste communicatie uit het geven van bevelen door de Europese meesters aan de Afrikaanse slaven. Het ligt voor de hand dat daar heel andere vormen van *foreigner talk* gebruikt werden. Hiervoor is het beschikbare materiaal dus eigenlijk niet representatief.

Het derde probleem van de infinitiefhypothese is dat er talen zijn waarin geen infinitief voorkomt. Het Arabisch is zo'n voorbeeld van een taal zonder infinitief, en het is niet direct duidelijk welke van de vele werkwoordsvormen van het werkwoord 'schrijven' in (9) geselecteerd zou moeten worden als algemene vorm in Arabische *foreigner talk*.

(9) <i>kataba</i> 'hij schreef'	<i>yaktubu</i> 'hij schrijft'
<i>katabat</i> 'zij schreef'	<i>taktubu</i> 'zij schrijft'
<i>katabta</i> 'jij [m.] schreef'	<i>taktubu</i> 'jij [m.] schrijft'
<i>katabti</i> 'jij [v.] schreef'	<i>taktubma</i> 'jij [v.] schrijft'
<i>katabtu</i> 'ik schreef'	<i>faktubu</i> 'ik schrijf'
<i>katabu</i> 'zij [m.] schreven'	<i>yaktubna</i> 'zij [m.] schrijven'
<i>katabna</i> 'zij [v.] schreven'	<i>yaktubna</i> 'zij [v.] schrijven'
<i>kabatum</i> 'jullie [m.] schreven'	<i>taktubna</i> 'jullie [m.] schrijven'
<i>kabatumna</i> 'jullie [v.] schreven'	<i>taktubna</i> 'jullie [v.] schrijven'
<i>kabana</i> 'wij schreven'	<i>naktubu</i> 'wij schrijven'

uktub 'schrijf [m.]!
 uktubī 'schrijf [v.]!
 uktubū 'schrijft [m.]!
 uktubna 'schrijft [v.]!

In feite was tot voor kort nauwelijks bekend hoe Arabieren tegen vreemdelingen spreken. Er waren wat verwijzingen in literaire teksten, vergelijkbaar met de voorbeelden van *secondary foreigner talk* die wij eerder uit de Europese literatuur gezien hebben. Zo zijn er toneelstukken voor het schimmenspel, geschreven door Ahmad il-Far, een Egyptische schrijver uit het begin van de twintigste eeuw, en uitgegeven door Woidich en Landau (1993). In die toneelstukken worden vreemdelingen sprekend opgevoerd en zij gebruiken dan zinnen als (10).

(10) *inta imsik iš-šugli di*
 'Jij nemen dit werk' (= 'Neem jij dit werk op je?', Woidich en Landau 1993:77)

De vorm *imsik* is een gebiedende wijs die de functie heeft gekregen van algemene werkwoordsvorm, op dezelfde manier waarop in Nederlandse *foreigner talk* de infinitief gebruikt wordt.

Inmiddels zijn er enkele studies verschenen over het gebruik van *foreigner talk* in het Arabisch. Aanvankelijk leek het onderzoek uit te wijzen dat er eigenlijk nauwelijks sprake was van speciaal taalgebruik. Tweissi (1990) liet niet-Arabisch sprekenden in de Verenigde Staten telefoneren met *native speakers*. Hij concludeerde dat in het Arabisch van de *native speakers* nauwelijks ongrammaticale uitingen voorkwamen, maar dat was in een dergelijke situatie ook niet te verwachten. In zijn dissertatie aan de Universiteit van Nijmegen deed Al-Sharkawi (2010) verslag van zijn veldwerk naar het gebruik van *foreigner talk* in Egypte. Ook hij kon vrijwel geen voorbeelden vinden van ongrammaticaal taalgebruik in gesprekken met vreemdelingen, al geeft hij toe dat ongrammaticale *foreigner talk* wel in films voorkomt. De omstandigheid dat hij in zijn onderzoek een Nederlandse student Arabisch liet optreden als vreemdeling zal er zeker toe bijgedragen hebben dat de gesprekspartners in Cairo niet het laagste niveau van *foreigner talk* gebruikten.

Recent is er nu een boek van Fida Bizri (2010) verschenen over communicatie in het Arabisch in een situatie waarin er sprake is van grote sociale verschillen tussen *native speakers* en vreemdelingen. Zij bestudeert de variëteit van het Arabisch die in Libanon gebruikt wordt tussen Sri Lankaanse dienstmeisjes en hun *madames*, waaraan zij de naam *Pidgin Madame* gegeven heeft. In veel Arabische landen, met name in Saoedi-Arabië en in de Golfstaten, maar ook in een land als Libanon, komen er jaarlijks tienduizenden werknemers, vooral uit Aziatische landen, die daar werk vinden als ongeschoolde arbeidskrachten. De Sri Lankaanse dienstmeisjes komen naar Libanon of één van de

Golfstaten op een contract van drie jaar, maar sommigen van hen komen daarna weer terug voor één of meer nieuwe periodes van drie jaar en leven op die manier soms vele jaren ver van hun eigen gezin in Sri Lanka. In 2005 en 2006 maakte Carol Mansour twee documentaires onder de titel *Maid in Lebanon*, waarin zij de soms erbarmelijke omstandigheden liet zien waarin deze meisjes leven en werken.

Bizri's boek gaat over de taalkundige aspecten van de communicatie tussen de dienstmeisjes en hun *madames*, maar ook zij is zich zeer bewust van hun harde bestaan. Gevraagd naar de toekomst van het Pidgin Madame zegt zij in een interview met *Mashallah News* op 28 maart 2011:

I'm tempted to say I'm less worried about the future of their language than about the future of these women who lose many years of their lives over a very tiny achievement (www.mashallahnews.com/?p=878)

Het is zeker niet zo dat alle meisjes die in Libanon werken ongelukkig zijn. Sommigen onderhouden jarenlang goede contacten met hun werkgeefster. Zij is degene die hen na aankomst wegwijs maakt en gedurende hun hele verblijf blijft zij het voornaamste referentiepunt voor hen. Van haar leren zij ook 'Arabisch' spreken.

De taal die de meisjes spreken is een extreem gereduceerde vorm van Arabisch, waarbij hun *madame* de bron voor hun taalgebruik is. Bizri laat bijvoorbeeld zien hoe de meisjes in plaats van 'mijn zoon' heel vaak de tweede persoon, 'jouw zoon', gebruiken, zoals in (11a)

(11a) *ebnik baddik ana sirlanka*

'Jouw zoon willen ik Sri Lanka' (= 'Mijn zoon wil dat ik in Sri Lanka ben', Bizri 2010:85)

Maar soms zeggen zij 'zijn zoon' als zij 'mijn zoon' bedoelen, omdat zij ook die vorm vaak horen, zoals in (11b).

(11b) *hayda okto ebno tīr massūta ana tālipōn honīk*

'Zijn zus, zijn zoon veel tevreden ik telefoon daar' (= 'Mijn zus en mijn zoon zijn heel blij wanneer ik ze daar opbel', Bizri 2010:237)

Ook bij werkwoorden is goed te zien waar de vormen in Pidgin Madame vandaan komen, zoals in (12a, b).

(12a) *badēm ana srabi nēskape*

'Daarna ik drinken Nescafe' (= 'Daarna drink ik een Nescafe', Bizri 2010:75)

(12b) *kullu ruhi sirlanka*

‘Alles gaan Sri Lanka’ (= ‘Ik heb alles naar Sri Lanka gestuurd’, Bizri 2010:237)

De vormen *srabi* en *ruhi* zijn eigenlijk imperatieven vrouwelijk enkelvoud, die hier de functie hebben gekregen van algemene werkwoordsvorm. Dat is niet verwonderlijk gezien de context waarin bijna alle interactie tussen de meisjes en hun *madames* plaatsvindt.

Men zou kunnen tegenwerpen dat er nogal wat werkwoorden zijn waarvan het niet waarschijnlijk is dat je ze in een imperatief te horen zult krijgen, zoals bijvoorbeeld het werkwoord ‘sterven’. Maar uit de gesprekken met de dienstmeisjes blijkt dat zij zelfs voor dat werkwoord een vorm gebruiken die teruggaat op een imperatief, zoals in (13a); dit is ook de vorm die de *madame* tegen hen gebruikt, zoals in (13b).

(13a) *bāba bil bēt mūti*

‘Mijn vader in de huis sterven’ (= ‘Mijn vader is thuis gestorven’, Bizri 2010:149)

(13b) *ente habzend ēmtan mūte*

Jij man wanneer sterven?’ (= ‘Wanneer is jouw man gestorven?’, Bizri 2010:215)

Het patroon van de imperatief kan dus gebruikt worden voor alle werkwoorden. De meisjes nemen ook halve zinnen over als ongeanalyseerde brokstukken, zoals in (14).

(14) *bethibbīmi jeye*

‘Hou-je-van-mij komen’ (= ‘Ik wilde komen’, Bizri 2010:90)

Volgens Bizri gaat dit terug op een uitdrukking die een *madame* vaak gebruikt als zij ‘haar’ dienstmeisje iets wil laten doen (ongeveer in de betekenis van *alsjeblijft*), en die vraag wordt dan door het meisje opgevat als een werkwoord dat ‘willen’ betekent.

Belangrijk bij de analyse van het ontstaan van deze variëteit is dat het niet om een eenzijdig proces gaat, maar om interactie. Bizri (2010:141-154) spreekt hier van een continu onderhandelingsproces. Het is niet zo dat de *madame* spreekt en dat het dienstmeisje alles overneemt: er zijn ook allerlei constructies die de meisjes in hun gereduceerde vorm van Arabisch gebruiken en die de *madame* van hen overneemt. Zo geven zij de focus in een zin aan door een speciale stijgend-dalende intonatie, zoals in (15). Waarschijnlijk hebben zij die constructie uit hun moedertaal, het Singhalees, meegenomen.

(15) *bēbi > ana māma bēt*

‘Baby: ik moeder huis’ (= ‘Mijn baby, die is in het huis van mijn moeder’, Bizri 2010:134)

Deze intonatie wordt door de *madame* niet verbeterd, maar soms zelfs overgenomen. Overigens is het niet zo dat de *madame* alle uitingen van het dienstmeisje overneemt of accepteert: er zijn fouten die zij altijd corrigeert, met name uitdrukkingen die te maken hebben met telwoorden en kloktijden.

Bizri (2010:174) laat zien dat als een meisje in een andere omgeving werkt, bijvoorbeeld in een ziekenhuis, de vormen die zij gebruikt ook veranderen. In het Arabisch van zo'n meisje komen dan bijvoorbeeld imperatieve in het mannelijk meervoud voor. En zij die in een omgeving werken waar veel meer interactie plaatsvindt, beginnen langzamerhand zelfs min of meer vervoegde werkwoordsvormen te gebruiken. Ook voor die meisjes blijft het *Pidgin Madame* overigens het conventionele communicatiemedium. Dat ligt ook voor de hand omdat nieuwe meisjes aan het begin van hun eerste contractperiode door een *madame* ingewijd worden in deze vorm van Arabisch spreken. In sommige gevallen haalt zij er zelfs een meisje met meer ervaring bij om de nieuwkomer te helpen, en die leert haar dan hoe je 'Arabisch' moet spreken (Bizri 2010:220-223). Met meisjes uit andere landen, bijvoorbeeld Ethiopië of de Filippijnen, wordt dit communicatiemedium niet gebruikt; hoe met die meisjes gesproken wordt is nog onbekend.

Het *Pidgin Madame* is niet de enige vorm van gereduceerd taalgebruik in de Arabische wereld. Soortgelijke vormen van *pidgin/foreigner talk* worden bijvoorbeeld in de havens van de Golfstaten gebruikt (Smart 1990; Naess 2008). In Saoedi-Arabië bestaat een vorm van *foreigner talk* voor contacten met sprekers van Urdu en Bengali (Al-Moaily 2008). In al deze variëteiten van gereduceerd Arabisch komen gedeeltelijk dezelfde constructies en vormen voor. De imperatief als grondvorm voor werkwoorden is niet overal gedocumenteerd, maar dat kan ook aan de aard van het materiaal liggen.

Buiten de Arabisch-sprekende wereld wordt vooral in Afrika het Arabisch in een groot gebied als algemene verkeerstaal gebruikt door sprekers van verschillende talen spreken die het Arabisch als onderlinge taal gebruiken, bijvoorbeeld in de Hoorn van Afrika (Simeone-Senelle 2007). Het bekendste voorbeeld van een Arabisch *pidgin* is wel het Juba Arabisch in het zuiden van de Soedan, dat ontstond aan het einde van de negentiende eeuw in de Anglo-Egyptische legerkampen als communicatiemiddel met de rekruten uit het zuiden van de Soedan. Deze vorm van Arabisch heeft als basis gediend voor een gecreoliseerde vorm van Arabisch in Oeganda en Kenia, het Ki-Nubi (Wellens 2005). Daarnaast is het in het zuiden van de Soedan als verkeerstaal in gebruik gebleven tussen de sprekers van de vele talen in dit gebied. Miller (2007) beschrijft hoe het zelfs in formele situaties, bijvoorbeeld in de rechtszaal, in zwang is geraakt. Ondanks, of misschien wel door, de vijandigheden tussen het Noorden en het Zuiden van de Soedan heeft het Juba Arabisch steeds meer de functie van een *identity marker* gekregen, die niet meer geassocieerd wordt met het Arabisch van het Noorden, maar met de eigen Zuid-Soedanese identiteit. Wanneer Zuid-Soedan onafhankelijk wordt, zal Juba Arabisch wellicht zelfs een status als nationale taal zal krijgen.

Dank zij het onderzoek van Bizri weten wij welke Arabische werkwoordsvorm als algemene vorm geselecteerd wordt in contacten met vreemdelingen. Daardoor kan ook een langdurige controverse over de grondvorm voor de werkwoorden in andere gepidginiseerde en gecreoliseerde vormen van het Arabisch beslecht worden. Neem de werkwoorden in Ki-Nubi in (16).

(16) *asharabu* 'drinken', *askutu* 'zwijgen', *gum* 'opstaan', *sulu* 'nemen'

Volgens sommigen gaan dergelijke vormen terug op een derde persoon mannelijk meervoud van het perfectum van het Arabische werkwoord, maar in het licht van de gegevens uit het *Pidgin Madame* lijkt het waarschijnlijker dat het hier gaat om imperatieven, maar dan in de mannelijke vorm, zoals dat ook het geval was bij de meisjes die in een ziekenhuis werkten. (De uitgang *-u*, die vooral bij transitieve werkwoorden lijkt voor te komen, zou dan een verstard objectpronomen kunnen zijn, vergelijkbaar met het Tok Pisin *-im*, Wellens 2005:337-345).

Op deze manier kan het Pidgin Madame ook gebruikt worden om de herkomst van Arabische leenwoorden in een aantal Afrikaanse talen te verklaren. In sommige van die talen, met name het Swahili en het Hausa, hebben aan het Arabisch ontleende werkwoorden vaak een vorm die terug zou kunnen gaan op een imperatief (Tucker 1946-1947; Schwarz 2004). Hierdoor krijgen wij iets meer zicht op de context waarin de eerste contacten plaatsvonden. In het geval van Swahili zou dat gebeurd kunnen zijn op Zanzibar, waar aan het eind van de negentiende eeuw duizenden Afrikaanse slaven soms maanden gevangen zaten voordat zij verkocht werden naar Arabië, India of Oost-Afrika.

Gegeven het feit dat in heel veel contexten waarin pidgins ontstonden de situatie van de nieuwe leerders niet veel anders of nog erger was dan die van de Sri Lankaanse dienstmeisjes, ligt het voor de hand te veronderstellen dat ook daar bevelen het voornaamste bestanddeel van de communicatie vormden, en dus de imperatief de meest gebruikte vorm was. In het Arabisch kun je een imperatief goed onderscheiden, maar in een taal als het Engels is er geen verschil tussen de imperatief en de infinitief. In de literatuur wordt er gewoonlijk van uitgegaan dat in Engelse pidgins de werkwoorden teruggaan op infinitieven. Op basis van de gegevens uit de Arabische pidgins lijkt het veel waarschijnlijker dat het niet de infinitief was die als voorbeeld diende, maar de imperatief.

Als bevelen de basis van communicatie in *foreigner talk* en daarmee van de pidginvariëteiten van de nieuwe leerders vormen, hoe komt het dan dat wij in het Nederlands de intuïtie hebben dat je in contacten met vreemdelingen het beste een infinitief kunt gebruiken? Mijns inziens komt dit door een eigenschap die het Nederlands met een paar andere talen deelt, namelijk dat de onbepaalde wijs als een bevel gebruikt kan worden. Er is nog niet veel onderzoek gedaan naar dit gebruik van de infinitief als

imperatief (zie van der Wurff 2007b), maar iedere spreker kent het en gebruikt zo'n infinitief frequent, met name tegen kinderen, zoals in (17).

(17) *Jongens, binnenkomen! Voeten vegen! Eerst je handen wassen! Niet met volle mond praten! Mes en vork gebruiken! Met twee woorden spreken! Opruimen!*

Eén van de verschillen tussen de imperatief en de infinitief voor het geven van bevelen die in de literatuur genoemd worden is dat de onbepaalde wijs minder bot klinkt, omdat zo'n bevel minder direct op een persoon gericht is (Kirsner 2003). Misschien kan dat ook anders geformuleerd worden: het gebruik van de onbepaalde wijs impliceert dat de aangesprokene geen echte persoon is. Door bevelen aan iemand te geven door middel van een infinitief maken wij duidelijk dat de aangesprokene door ons niet als volwaardige gesprekspartner erkend wordt. In het geval van jonge kinderen en dienstmeisjes is dat vrij aannemelijk. Opvallend is overigens dat het voor huisdieren niet altijd lijkt te gelden (over dat laatste is nog maar heel weinig onderzoek gedaan, zie Mitchell 2001).

Het lijkt mij geen toeval te zijn dat Nederlandse kinderen, net als vreemdelingen, vaak beginnen met een infinitief te gebruiken, in plaats van een vervoegd werkwoord (de zogenaamde *root infinitive*, zie Blom 2003). Volgens Deen en Hyams (2006) is het verschil tussen realis (dingen die gebeurd zijn) en irrealis (dingen die kunnen, moeten, mogen of zullen gebeuren) één van de belangrijkste tegenstellingen die uitgedrukt worden in kindertaal. Het hangt dan van de taal af welke vorm wordt uitgekozen om die tegenstelling weer te geven. In het Nederlands is de infinitief bij uitstek geschikt om dingen weer te geven, die nog niet gebeurd zijn, in andere talen kan dat een imperatief zijn, bijvoorbeeld in het Italiaans (Salustri en Hyams 2003; Noccetti 2003). Kinderen en vreemdelingen die zo'n taal leren zullen dus naar verhouding veel imperatieven horen en het ligt voor de hand dat de eerste taaluitingen die zij gebruiken imperatieven zijn. Voor kinderen die Italiaans leren lijkt dat inderdaad te gelden. Over eerste taalverwerving in het Arabisch is helaas nog niet zo veel materiaal beschikbaar, waardoor het moeilijk is hierover een uitspraak te doen, maar het onderzoek lijkt uit te wijzen dat ook Arabische kinderen de neiging hebben een imperatief te gebruiken (Badry 2007).

Ik ben er daarbij stilzwijgend van uitgegaan dat de *input* die leerders krijgen voor een belangrijk gedeelte bepaalt welke vormen een kans krijgen in de *output*. Die veronderstelling is niet helemaal probleemloos. Er is nogal wat onderzoek dat uitwijst dat zuivere frequentie in de *input* niet bepalend is voor wat de leerders gaan zeggen. Een betere formulering is waarschijnlijk dat het niet zo zeer om de zuivere frequentie in de *input* gaat, maar om de *salience*, dat wil zeggen de opvallendheid of zichtbaarheid van bepaalde vormen (Wijnen et al. 2001). Het is evident dat voor (Nederlandse) kinderen de meest opvallende werkwoordsvorm in het taalaanbod de infinitief is: die vorm komt voor als bevel, maar ook in constructies met hulpwerkwoorden zoals *gaan* of *willen*. Voor de Sri Lankaanse meisjes in Libanon geldt natuurlijk dat zij in de praktijk van het

dagelijks leven het vaakst met opdrachten geconfronteerd worden en dat voor hen de imperatieve de meest zichtbare werkwoordsvorm zijn.

De *input* schijnt ook een rol te spelen bij de mate van complexiteit in de taal van kinderen en vreemdelingen (over het begrip 'complexiteit' zie Kusters 2003). Nederlandse kinderen die beginnen te praten gebruiken geen ingewikkelde werkwoordsvormen, terwijl kinderen in sommige andere talen al heel vroeg complexe vormen kunnen produceren. Blom en Wijnen (ms.) hebben hier een interessante verklaring voor gegeven. Zij kijken naar de manier waarop kinderen in allerlei talen beginnen te praten. In het Turks, bijvoorbeeld, gebruiken kleine kinderen al heel vroeg complexe werkwoordsvormen (zie Aksu-Koç en Ketrez 2003). De verklaring die Blom en Wijnen hiervoor geven is dat in de *input* van Turkse kinderen veel meer paradigmatische variatie voorkomt dan in andere talen met een geringere morfologische complexiteit. Dat wil zeggen dat hetzelfde werkwoord met verschillende uitgangen gebruikt wordt en dat dezelfde uitgangen bij verschillende werkwoorden gebruikt worden. Kinderen worden dus al heel vroeg geconfronteerd met genoeg data om die vormen te kunnen analyseren en daarna ook zelf te produceren. Iets soortgelijks geldt voor kinderen die Inuktitut leren (zie Swift en Allen 2002).

Op grond hiervan zou je kunnen verwachten dat het voor vreemden ook eenvoudiger zou moeten zijn morfologisch complexe vormen te analyseren en te gebruiken. Toch gebeurt dat in veel mindere mate of helemaal niet. De Sri Lankaanse dienstmeisjes blijken veel van de vormen die zij horen nauwelijks te analyseren. Zij leren de taal in brokstukken en gebruiken die brokstukken op een manier die de *madame* wel begrijpt, maar die voor andere sprekers onbegrijpelijk is. Opvallend is wel dat als zij in een omgeving komen waarin er een veel gevarieerder aanbod is en waarin zij niet alleen afhankelijk zijn van een *foreigner talk* sprekende *madame*, zij ook meer complexe vormen beginnen te gebruiken. Ook hier geldt dus uiteindelijk dat de *input* bepaalt hoe complex de *output* wordt.

Er is een duidelijk verband tussen de twee groepen van leerders: kinderen zijn eigenlijk ook een soort vreemdelingen, voordat zij opgroeien en net zoals wij gaan praten. Net als de Sri Lankaanse dienstmeisjes leren zij spreken met losse bouwstenen (Tomasello 1992; 2003). Toch is er in ieder geval één belangrijk verschil tussen beide groepen: tegen kinderen praten wij wel eenvoudiger dan tegen volwassenen, maar in het algemeen gebruiken wij tegen hen grammaticaal correcte uitingen. Tegen vreemdelingen daarentegen aarzelen wij niet ongrammaticale vormen te gebruiken, die dan weer als uitgangspunt voor nieuwe constructies in de taal van de leerders dienen. Het belangrijkste verschil is dat kinderen door sociale controle langzamerhand net zoals wij gaan praten, zodat er uiteindelijk geen verandering optreedt tussen de generaties.

Voor vreemdelingen bestaat er vrijwel geen controle op het taalgebruik: de Libanese *madames* vinden het wel best dat hun dienstmeisjes alleen pidgin Arabisch spreken, want dat versterkt hun afhankelijkheid. Op vergelijkbare manier stonden de plantage-

houders wantrouwig tegenover slaven met een te grote taalkennis. *Foreigner talk* en pidgin houden elkaar dus in stand en dat creëert een situatie waarin beide partijen samen 'anders gaan praten'. Dat betekent dat contact met vreemdelingen de enige weg naar taalverandering is. Daarmee zijn wij terug bij de conclusie van mijn inaugurele rede. In de tussentijd is er dus eigenlijk niet zoveel veranderd in mijn opvattingen.

* * *

Het is traditie dat scheidende hoogleraren aan het eind van hun afscheidsrede kritisch ingaan op de ontwikkelingen van de laatste jaren in de universiteit. Mijn probleem is niet zozeer dat ik niets weet te zeggen, maar eigenlijk meer dat ik veel te veel zou willen zeggen. Ik heb daarom twee versies gemaakt, één positieve en optimistische versie, en één minder optimistische met sombere ondertonen. Uiteraard kan ik er maar één uitspreken en ik hoop dat U als toehoorders het ermee eens bent dat ik de eerste versie kies.

In de afgelopen vierenveertig jaar heb ik op deze universiteit de drie dingen mogen doen die ik het allerleukst vind: lesgeven, onderzoek doen, en mij bezig houden met rare talen. Ik ben het college van bestuur dankbaar dat zij dat goed vonden en mij er zelfs nog voor betaald hebben. In die vierenveertig jaar ben ik aan verschillende faculteiten verbonden geweest: tweeënveertig jaar aan de Faculteit der Letteren, anderhalf jaar aan de Faculteit der Religiewetenschappen, en vier maanden aan de Faculteit der Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen. Dat was een groot voordeel, want daardoor heb ik kennis kunnen maken met heel verschillende culturen binnen de universiteit en met heel verschillende manieren om onderzoek te doen.

Hooggeleerde Thijssen, beste Hans! In jou spreek ik alle decanen toe die ik in de loop van de tijd heb mogen meemaken: Jan Aarts, Toon Hagen, Hans Bots, Paul Sars en Jean-Pierre Wils. Ik kan zonder overdrijving zeggen dat het beleid van ieder van hen grote invloed heeft gehad op onze afdeling. Wat ik persoonlijk het meest waardeer in decanen is als zij binnen de faculteit er streng op toezien dat alle opleidingen zo goed mogelijk presteren, en naar buiten toe als een leeuw vechten voor alle opleidingen in hun faculteit.

Hooggeleerde Wild, beste Stefan. Het moet een vreemd gevoel zijn voor een *Doktorvater* als je *Doktorsohn* een afscheidsrede houdt. Jij stond aan de wieg van mijn onderzoek en de manier waarop jij mij hebt geholpen mijn dissertatie geheel om te gooien is mij altijd bijgebleven. Ik vind het een geweldige eer dat je vandaag hier naar toe gekomen bent.

Beste collega's van de Faculteit der Letteren. Als ik met collega's elders in Nederland over mijn faculteit sprak en vertelde hoe het bij ons toeging, merkte ik vaak dat zij

jaloers waren op de manier waarop wij met elkaar omgingen en over de samenwerking met ons faculteitsbureau. Dat klinkt misschien wat vreemd, omdat wij in de wandelingen altijd wel een gelegenheid vonden om te zeuren over wat er zo al gebeurde in onze faculteit. Toch denk ik dat die collega's in het land gelijk hadden: onze faculteit is een heel bijzondere, en het was voor mij een voorrecht met zo velen van jullie jarenlang in die faculteit samen te werken.

Beste collega's van de Faculteit Filosofie, Theologie en Religiewetenschappen! Toen ik in 1989 aangesteld werd als hoogleraar, kreeg ik van de toenmalige voorzitter van het college van bestuur te horen dat hij het beter vond mij geen leeropdracht bij de Faculteit Godgeleerdheid te geven wegens mijn gebrek aan geloof. Dat na mijn emeritaat mijn portret nu zal komen te hangen op de vijftiende verdieping van het Erasmusgebouw tussen die van theologen en religiewetenschappers is, neem ik aan, niet bedoeld als een geloofsbrevet. Voor mij is het een voorbeeld van de wijze waarop jullie mij en mijn afdeling hebben opgenomen als vreemde eend in jullie bijt. Ik ben jullie daarvoor heel dankbaar en hoop dat de goede contacten tussen onze afdelingen zullen leiden tot nog meer samenwerking, zoals wij die al gerealiseerd hebben in de minor Heilige talen.

Beste collega's en oud-collega's Talen en Culturen van het Midden-Oosten! Een betere afdeling Islam en Arabisch kan een mens zich niet wensen. Bij andere gelegenheden heb ik dat al geprobeerd onder woorden te brengen. Vandaag beperk ik mij tot een Arabische versregel, omdat je als hoogleraar Arabisch nu eenmaal tenminste één versregel in het Arabisch moet uitspreken bij je afscheid:

'in kunta lasta ma'ī fa-d-dīkru minka ma'ī/ yarāka qalbī wa-'in guyyibta 'an baṣarī/fal-l-'aynu tubṣīru man tahwā wa-tafqīduhu/wa-nāzīru l-qalbi lā yaxlū min an-nazarī

'Als je niet meer bij mij bent, blijft de herinnering aan jou mij bij/mijn hart ziet je, zelfs als je van mij weggehaald bent/want het oog ziet degene die het liefheeft en raakt het kwijt/maar het geestesoog verliest nooit het zicht'

Ik geef toe, een tikje triviale gedachte, maar uitgesproken door Qutrub, een collega-taalkundige uit het begin van de negende eeuw, en daarom extra dierbaar voor mij.

Beste promovendi en promoti! In mijn boekenkast staat één rij van negentwintig boeken waar ik uitzonderlijk trots op ben, niet omdat ik ze geschreven heb, want dat hebben jullie gedaan, maar omdat ik jullie *Doktorvater* heb mogen zijn. Er ontbreken nog negen boeken, maar ik heb de vaste verwachting dat die er in de komende jaren bij gezet kunnen worden.

Beste studenten en oud-studenten Arabisch, Midden-Oosten Studies, en Islam! Uiteindelijk draaide het altijd om jullie. Om pedagogische redenen zeggen wij dat er meestal niet bij, en doen we vooral ons best jullie zo hard mogelijk te laten werken en te vertellen hoe moeilijk de studie is. Bij een gelegenheid als deze durf ik het wel aan te zeggen hoe leuk we het vinden jullie les te geven. Ik hoop dat jullie even veel plezier aan jullie studie ontlene als wij hebben bij het realiseren van die studie.

Dames en heren toehoorders! U wil ik hartelijk danken voor Uw aanwezigheid en Uw aandacht. Als U zich wellicht afvroeg of ik werkelijk twee afsluitende stukken geschreven heb, kan ik U verzekeren dat dat niet nodig was, omdat beide versies in mijn geheugen gegrift staan. Ik ben U allen dankbaar voor Uw steun bij het uitspreken van de positieve versie.

Ik heb gezegd

BIBLIOGRAFISCHE VERWIJZINGEN

- Adams, J.N. 2003. *Bilingualism and the Latin language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aksu-Koç, Ayhan A. en F. Nihan Ketrez. 2003. 'Early verbal morphology in Turkish: Emergence of inflections'. Bittner et al. (2003:27-52).
- Al-Moailly, Mohammad. 2008. *A data-based description of Urdu Pidgin Arabic*. M.A. thesis, University of Newcastle.
- Al-Sharkawi, Muhammad. 2010. *The ecology of Arabic: A study of Arabicization*. Leiden: E.J. Brill.
- Badry Zalami, Fatima. 2007. 'First language acquisition'. *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, ed. Mushira Eid, Alaa Elgibali, Kees Versteegh, Manfred Woidich en Andrzej Zaborski, II, 96-104. Leiden: E.J. Brill.
- Bickerton, Derek. 1990. *Language and species*. Chicago en London: Chicago University Press.
- -. 2009. *Adam's tongue: How humans made language, how language made humans*. New York: Hill and Wang.
- Bizri, Fida. 2010. *Pidgin Madame: Une grammaire de la servitude*. Paris: Geuthner.
- Blom, Elma. 2003. *From root infinitive to finite sentence: The acquisition of verbal inflections and auxiliaries*. Ph.D. dissertatie, Universiteit Utrecht.
- -. and Frank Wijnen. ms. 'Development need not be embarrassing: The demise of the Root Infinitive and related changes in Dutch child language'. Beschikbaar: http://home.hum.uva.nl/variflex/BlomWijnen_LL_OIpaper_oct2006.pdf [geraadpleegd 22.03.2010].
- Bolton, Kingsley. 2003. *Chinese Englishes: A sociolinguistic history*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, David. 2003. *English as a global language*. 2de ed. Cambridge: Cambridge University Press. (1ste ed., 1997.)
- Dakhlija, Jocelyne. 2008. *Lingua franca: Histoire d'une langue métisse en Méditerranée*. Arles: Actes Sud.
- Deen, Kamil Ud en Nina Hyams. 2006. 'The morphosyntax of mood in early grammar with special reference to Swahili'. *First Language Acquisition* 26.67-102.
- Dench, Alan. 1998. 'Pidgin Ngarluma: An indigenous contact language in North Western Australia'. *Journal of Pidgin and Creole Languages* 13.1-61.
- Drechsel, Emanuel J. 1997. *Mobilian Jargon: Linguistic and sociohistorical aspects of a Native American pidgin*. Oxford: Clarendon Press.
- Dutton, Tom. 1985. *Police Motu: Iena Sivarai (Its story)*. Port Moresby: The University of Papua New Guinea Press.
- Elghamis, Ramada. 2011. *Le tiffinagh au Niger contemporain: Etude sur l'écriture indigène des Touaregs*. Ph.D. dissertatie, Universiteit Leiden.
- Ferguson, Charles A. 1981. "Foreigner talk' as the name of a simplified register'. *International Journal of the Sociology of Language* 28.9-18.
- Henkes, Barbara. 1995. *Heimat in Holland: Duitse dienstmeisjes 1920-1950*. Ph.D. dissertatie Universiteit van Amsterdam.
- Hinnenkamp, Volker. 1982. *Foreigner Talk und Tarzanisch: Eine vergleichende Studie über die Sprechweise gegenüber Ausländern am Beispiel des Deutschen und des Türkischen*. Hamburg: H. Buske.
- Kirsner, Robert S. 2003. 'On the interaction of the Dutch pragmatic particles hoor and hè with the imperative and infinitivus pro imperativo'. *Usage-based approaches to Dutch: Lexicon, grammar, and discourse*,

- ed. Arie Verhagen en Jeroen van de Weijer, 59-96. Utrecht: Netherlands Graduate School of Linguistics LOT.
- Kropp Dakubu, M.E. 1997. *Korle meets the sea: A sociolinguistic history of Accra*. New York en Oxford: Oxford University Press.
  - Kusters, Wouter. 2003. *Linguistic complexity: The influence of social change on verbal inflection*. Ph.D. dissertatie, Leiden University.
  - Lipski, John M. 2002. 'Partial Spanish': Strategies of pidginization and simplification (from 'Lingua franca' to 'Lingo gringo'). *Romance phonology and variation*, ed. Caroline R. Wiltshire en Joaquim Camps, 117-142. Amsterdam en Philadelphia: J. Benjamins.
  - -. (2001). 'On the source of the infinitive in Romance-derived pidgins and creoles'. Beschikbaar: www.personal.psu.edu/faculty/j/m/jml34/infinitive.pdf [geraadpleegd 22.02.10].
  - -. (2005). 'Me want cookie': Foreigner talk as monster talk'. Beschikbaar: www.personal.psu.edu/jml34/monster.pdf [geraadpleegd 31.03.2011].
  - Long, Michael H. 1981. 'Input, interaction, and second-language acquisition'. *Annals of the New York Academy of Sciences* 379.259-278.
  - Miller, Catherine. 2007. 'Do they speak the same language? Language use in Juba courts'. *Approaches to Arabic linguistics presented to Kees Versteegh on the occasion of his sixtieth birthday*, ed. Everhard Ditters en Harald Motzki, 607-638. Leiden: E.J. Brill.
  - Mitchell, Robert W. 2001. 'Americans' talk to dogs: Similarities and differences with talk to infants'. *Research on Language and Social Interaction* 34.183-210.
  - Mulken, Margot van. 2010. *Het plezier van vreemde taal*. Inaugurele rede Radboud Universiteit Nijmegen.
  - Naess, Unn Gyda. 2008. 'Gulf Pidgin Arabic': Individual strategies or a structured variety? A study of some features of the linguistic behaviour of Asian migrants in the Gulf countries. M.A. scriptie, Universiteit Oslo.
  - Nocetti, Sabrina. 2003. 'Acquisition of verb morphology in Italian: A case study'. *Development of verb inflection in first language acquisition: A cross-linguistic perspective*, ed. Dagmar Bittner, Wolfgang U. Dressler en Marianne Kilani-Schoch, 351-378. Berlijn en New York: de Gruyter.
  - Salustri, Manola en Nina Hyams. 2003. 'Is there an analogue to the RI stage in the null subject languages'. *Proceedings from the 27th Annual Boston Conference on Language Development*, ed. Barbara Beachley, Amanda Brown en Frances Conlin, 692-703. Sommerville, MA: Cascadilla Press.
  - Schwarz, Nadja. 2004. *Arabic loan verbs in Swahili: A study of the history of language contact on the East African coast and an analysis of Swahili verbs of Arabic origin*. M.A. scriptie, Universiteit Nijmegen.
  - Simeone-Senelle, Marie-Claude. 2007. 'Lingua Franca: Horn of Africa'. *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics*, ed. Mushira Eid, Alaa El-Gibali, Kees Versteegh, Manfred Woidich, en Andrzej Zaborski, II. 268-275. Leiden: E.J. Brill.
  - Smart, J.R. 1990. 'Pidginization in Gulf Arabic: A first report'. *Anthropological Linguistics* 32.83-119.
  - Snow, Catherine E., Roos van Eeden, en Pieter Muysken. 1981. 'The interactional origins of foreigner talk: Municipal employees and foreign workers'. *International Journal for the Sociology of Language* 28.81-91.
  - Stefánsson, V. 1909. 'The Eskimo trade jargon of Herschel Island'. *American Anthropologist* 11.217-132.
  - Swift, Mary D. en Shanley E.M. Allen. 2002. 'Contexts of verbal inflection dropping in Inuktitut child speech'. *Proceedings from the 26th Annual Boston Conference on Language Development*, II, ed. Barbara Skarabela, Sarah Fish en Anna H.-J. Do, 689-700. Somerville, MA: Cascadilla Press.

- Tomasello, Michael. 1992. *First verbs: A case study of early grammatical development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- --. 2003. *Constructing a language: A usage-based theory of language acquisition*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Tucker, Archibald Norman. 1946-1947. 'Foreign sounds in Swahili'. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 11.854-871; 12.214-232.
- Tweissi, Adel. 1990. 'Foreigner Talk' in Arabic: Evidence for the universality of language simplification'. *Perspectives on Arabic linguistics*, II, ed. Mushira Eid en John McCarthy, 296-326. Amsterdam en Philadelphia: J. Benjamins.
- Versteegh, Kees. 1990. *Over taal en verandering*. Inaugurele rede, Universiteit Nijmegen.
- --. 2008. 'Non-Indo-European pidgins'. *Handbook of pidgins and creoles*, ed. Silvia Kouwenberg en John Singler, 158-186. Oxford: Blackwell.
- Voort, Hein van der. Ter perse. 'Eskimo Pidgin'. *Atlas of Pidgin and Creole language structure*. II. *The language surveys*, ed. Susanne Michaelis, Philippe Maurer, Magnus Huber en Martin Haspelmath. Oxford: Oxford University Press.
- Wellens, Ineke. 2005. *The Nubi language of Uganda: An Arabic creole in Africa*. Leiden: E.J. Brill.
- Werkgroep Taal Buitenlandse Werknemers. 1978. *Nederlands tegen buitenlanders*. Amsterdam: Instituut voor Algemene Taalwetenschap.
- Wijnen, Frank, Masja Kempen en Steven Gillis. 2001. 'Root infinitives in Dutch early child language: An effect of input?'. *Journal of Child Language* 28.629-660.
- Willi, Andreas. 2003. *The languages of Aristophanes: Aspects of linguistic variation in Classical Attic Greek*. Oxford: Oxford University Press.
- Woidich, Manfred en Jacob M. Landau. 1993. *Arabisches Volkstheater in Kairo im Jahre 1909: Aḥmad ilFār und seine Schwänke*. Beirut en Stuttgart: F. Steiner.
- Wurf, Wim van der (ed.). 2007a. *Imperative clauses in generative grammar: Studies in honour of Frits Beukema*. Amsterdam and Philadelphia: J. Benjamins.
- --. 2007b. 'Imperative clauses in generative grammar: An introduction'. van der Wurf (2007a:1-94).